

İbrahim Qədim oğlu QULİYEV
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, dosent
E-mail: i.quliyev68@mail.ru

Abbas Elçin oğlu QULİYEV
Azərbaycan Universiteti, magistrant
E-mail: abbas.quliyev8248@gmail.com

AQRAR SEKTORUN İNVESTİSİYALAŞDIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİNİN VƏ MEYLLƏRİNİN TƏHLİLİ

Xülasə

Aqrar sahənin investisiyalaşdırılması digər sahələrlə müqayisədə daha riskli olmasına baxmayaraq, həm də kifayət qədər vacibdir. Təbii-iqlim şəraitindən asılılıq sahə riskini artırmaqla investisiya cəlb ediciliyini azaldır. Buna baxmayaraq, sahənin inkişafının maddi-texniki təminatının lazımı səviyyədə olmaması aqrar istehsalın məhsuldarlığının aşağı olması səbəbindən ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinə təhlükə yaradır. Ona görə də sahənin investisiya cəlb ediciliyinin yüksəldilməsi bir vəzifə olaraq, daim aktualdır.

Təqdim olunan məqalədə aqrar sahəyə investisiya qoyuluşlarının dəyişməsi meylləri statistik təhlil metodlarının tətbiqi əsasında araşdırılmışdır.

Açar sözlər: investisiya, gəlir, bazar, məhsuldarlıq, səmərəlilik, innovasiya.

UOT:336

JEL:F02

DOI: <https://doi.org/10.54414/BMZN4191>

Giriş

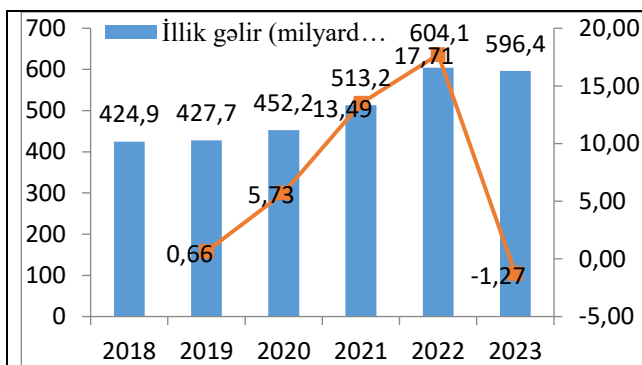
Aqrar sektora investisiya qoyuluşları həm iqtisadi və həm də eyni zamanda sosial tərəqqisi üçün strateji addım kimi qiymətləndirilir. Aqrar sektora investisiya qoyuluşları məhz əhali sayının getdikcə sürətlə artmağa davam etməsi baxımından ciddi narahatlıq doğuran qlobal ərzaq təhlükəsizliyi probleminin həlli baxımından səmərəli həll yolları təklif edir. Bu sektor, spesifik olaraqda İEOÖ-də bəşəriyyətin böyük bir hissəsi üçün məhz əsas dolanışq mənbəyi rolunda çıxış etməkdədir. Həmçinin qeyd etməliyə ki, bir çox ölkələrin iqtisadi sabitliyi baxımından aqrar sektorun tərəqqisi spesifik olaraq zəruridir, belə ki, aqrar sektoru həmin ölkələrin iqtisadiyyatlarının məhz əsas hissəsini təşkil etməkdədir. Aqrar sektora yatırılan investisiyalar həm də iqlim dəyişikliyinə ortaya çıxardığı müvafiq çağırışlara da çevik strateji reaksiya rolunu oynayır. Belə ki, aqrar sektora qoyuluşlar davamlı əkinçilik təcrübələrinin

mənimsənilməsinə zəruri edir və həmçinin asanlaşdırır. Bundan əlavə, sektorun məhsul genetikası, suvarma və təsərrüfat idarəetmə sistemləri kimi müvafiq sahələrdə texnoloji irəliləyişlər hesabına mövcud innovasiya potensialı da onu dinamik və sürətli şəkildə inkişaf edən bir sektora çevirmiş olur. Buradakı sərmayələr həm cari, həm də gələcək ərzaq tələblərinə cavab verərək məhsuldarlıqda və eyni zamanda səmərəlilikdə müvafiq əhəmiyyətli irəliləyişlərə səbəb ola bilər.

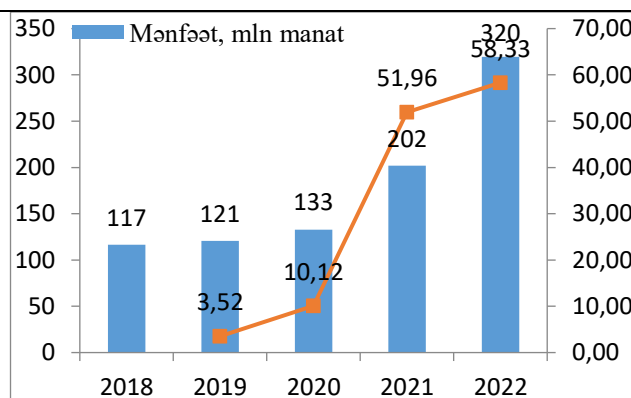
Əlavə olaraq, aqrar sektor qlobal bazarda əsas töhfəçi rolunda çıxış edir, belə ki, bu sektorun məhsulları qlobal olaraq ticarət edilən əsas əmtəələrdən biridir. Bu, kənd təsərrüfatına investisiya qoyuluşunu təkcə daxili siyasət məsələsi baxımından deyil, həm də qlobal iqtisadi dinamika baxımından mühüm amil edir. Beləliklə, sadalanan bu amillər problemin aktuallığını və onun aradan qaldırılması yollarının müəyyən edilməsinin əhəmiyyətliliyini təsdiq edir.

Aqrar sektorun inkişafı göstəricilərinin müqayisəli təhlili. Aqrar sektor bir çox inkişaf etmiş və həmçinin inkişaf etməkdə olan ölkələrin milli iqtisadiyyatının bazis hissəsini təşkil edir. Bu baxımdan dünyanın inkişaf etmiş

ölkələrindən olan ABŞ-da aqrar sektorun inkişafı ilə bağlı göstəricilərin dəyişməsi meyllərinin nəzərdən keçirilməsi məqsəduyğun sayılır.

Qrafik 1. ABŞ-da aqrar sektordan əldə edilən gəlirlərin miqdarı, mlrd. dollar.
Mənbə: [2].

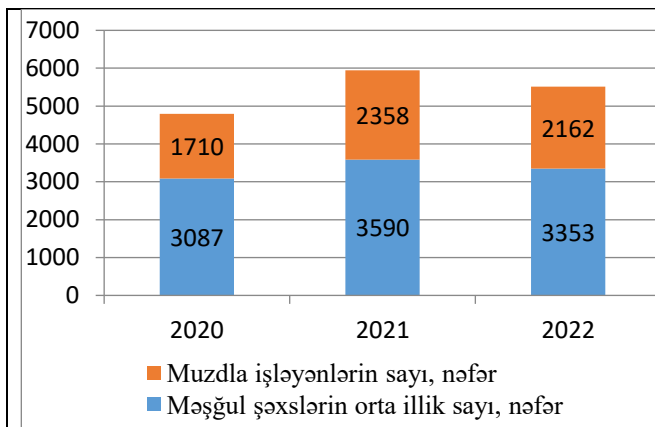
Qrafik 2. Azərbaycanda aqrar sektor üzrə mənfəətin illər üzrə dəyişməsi göstəriciləri.
Mənbə: [3].

ABŞ-ın kənd təsərrüfatı sahəsi və ümumilikdə kənd həyatı məhz 20-ci əsrdə kifayət qədər böyük dəyişikliklərə məruz qalmışdır. XX əsrin əvvəllərində aqrar sektor üzrə əmək məhz daha çox intensiv idi və bu, ABŞ əhalisinin demək olar yarısından çoxunun yaşadığı kənd ərazilərində çoxsaylı kiçik təsərrüfatlarda baş verirdi. Digər bir yandan, XXI əsrdə aqrar sektor istehsalı ABŞ əhalisinin dördüdə birindən azının yaşadığı kənd bölgələrində daha az sayda iri, ixtisaslaşmış təsərrüfatlarda cəmləşmişdir. Göründüyü kimi, ABŞ-da 2023-cü ildə aqrar sektordan əldə edilən gəlirlər 596,4 milyard dollar təşkil etmişdir ki, bu da məhz 2022-ci illə müqayisədə 1,27 faiz azdır. Qeyd edilən göstərici 2018-ci illə müqayisədə isə 40,3 faiz artım təşkil etmişdir.

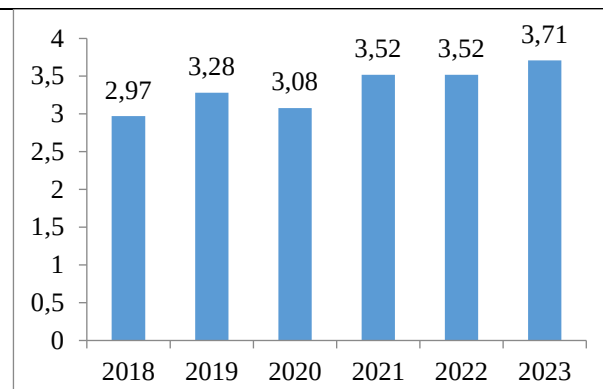
Göründüyü kimi, Azərbaycanda aqrar sektor üzrə mənfəət göstəriciləri son 5 illik dövrdə artım tendensiyası göstərmişdir. 2023-cü ildə aqrar sektor üzrə mənfəət göstəricisi 320 milyon manat təşkil etmişdir ki, bu da məhz 2018-ci ildəki ilə müqayisədə 2,7 dəfə çoxdur. İllər üzrə ən böyük illik artım da məhz 2022-ci ildə qeydə alınmışdır – 58,33% artım təşkil etmişdir.

Gördüyümüz kimi, Azərbaycanda aqrar sektor üzrə 2022-ci ildə 3353 sahibkarlıq subyekti mövcud idi ki, bu da 2021-ci illə müqayisədə 6,4% azalma tendensiyası göstərmişdir. Ümumiyyətlə, son dövrdə mən 2020-ci ildə ölkəmizdə aqrar sektor üzrə təsərrüfat subyektlərinin sayı və maddəli işçilər rekord həddə (müvafiq olaraq 16,3% və 37,9%) artmışdır ki, bunun da səbəbi məhz pandemiya dövründə müəssisələrin bağlanması və müvəqqəti fəaliyyətlərini dayandırması ilə əlaqədar olaraq regionlardan olan insanların əksəriyyətinin öz doğma rayon və kəndlərinə üz tutaraq orada təsərrüfatla məşğul olmaları olmuşdur.

Aqrar sektorda investisiya qoyuluşlarının dinamikasının təhlili. Aqrar sektor, günümüzdə dünya iqtisadiyyatının əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. Ümumilikdə, aqrar sektorun inkişafının global iqtisadiyyatda rolu ilə bağlı aşağıdakı statistik göstəriciləri nəzərdən keçirək. Qrafik 4-də aqrar sektor üzrə məhsul istehsalının ümumi dəyəri göstəricisi öz əksini tapmışdır.

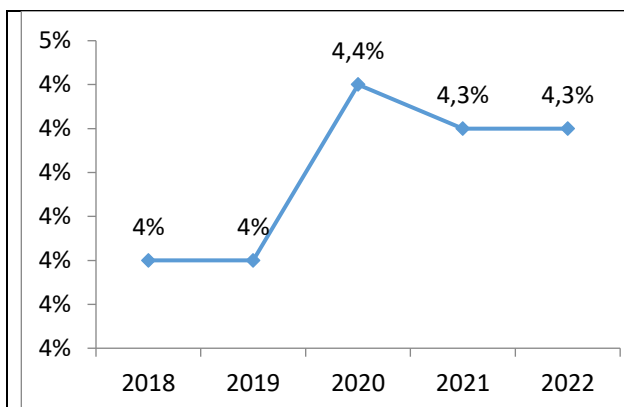
Qrafik 3. Azərbaycanda aqrar sektor üzrə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul şəxslərin və onlardan muzdlarla işləyənlərin orta illik sayı göstəriciləri.
Mənbə: [4].

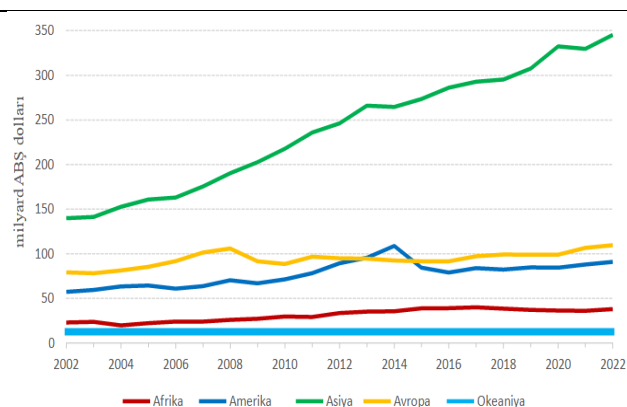
Qrafik 4. Aqrar sektor üzrə ümumi istehsal dəyəri göstəricisi (trilyon ABŞ dolları ilə ifadədə).
Mənbə: [5].

Göründüyü kimi, aqrar sektorda istehsal edilən məhsulun ümumi dəyəri 2018-ci ildə 2,97 trilyon dollar təşkil etdiyi halda, 2023-cü ildə yüksələrək 3,71 trilyon dollara çatmışdır.

ki, bu da təxminən 25 faiz artım deməkdir. Ardıcıl olaraq, Qrafik 5-də isə aqrar sektorda yaradılan əlavə dəyərin kəmiyyətinin qlobal ÜDM-də olan payı (faizlə) göstərilmişdir.

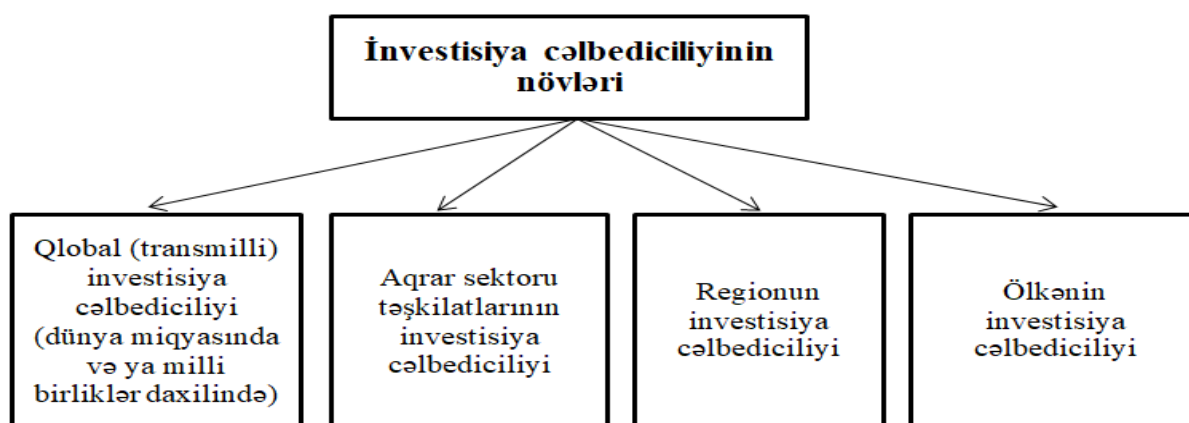
Qrafik 5. Aqrar sektor üzrə əlavə dəyərin qlobal ÜDM-də olan payı, faizlə.
Mənbə: [6].

Qrafik 6. Aqrar sektorda regionlar üzrə ümumi əsas kapitalın formalaşması.
Mənbə: [7].

Göründüyü kimi, aqrar sektor üzrə əlavə dəyər həcmnin qlobal ÜDM-də olan payı 2018-ci ildə 4% olduğu halda bu göstərici 2022-ci ildə 4,3%-ə yüksəlmişdir. Təbii ki, aqrar sektorun bu qədər inkişaf etməsinin əsas səbəblərindən biri də investisiya cəlbinin artırılmasıdır. Ümumilikdə investisiya qoyuluşunun məqsəd və

vəzifələrinin müxtəlif olması bizə məhz investisiya cəlbediciliyinin tipologiyasını formalaşdırmağa imkan verir. Sosial-iqtisadi sistemdə investisiya məqsədlərinin həyata keçirilməsi dərəcəsindən asılı olaraq, aqrar sahə üzrə investisiya cəlbediciliyinin aşağıda göstərilmiş növlərini ayırmaq olar.

Sxem 1. Aqrar sektor üzrə investisiya cəlbediciliyinin növləri.

Mənbə: [1,s.211].

Hal-hazırda aqrar sektorun inkişafı və bu sektorda biznes subyektlərinin fəaliyyətlərinin perspektivləri bir sıra faktorlarla ciddi şəkildə məhdudlaşdırılır. Bu faktorların arasında ən önəmlisi məhz rəqabətliklik faktorudur. Aşağıdakı qrafik aqrar sektor üzrə əsas kapitalın formalaşması statistik göstəricilərinin müxtəlif regionlar üzrə dinamikasını əks etdirmişdir.

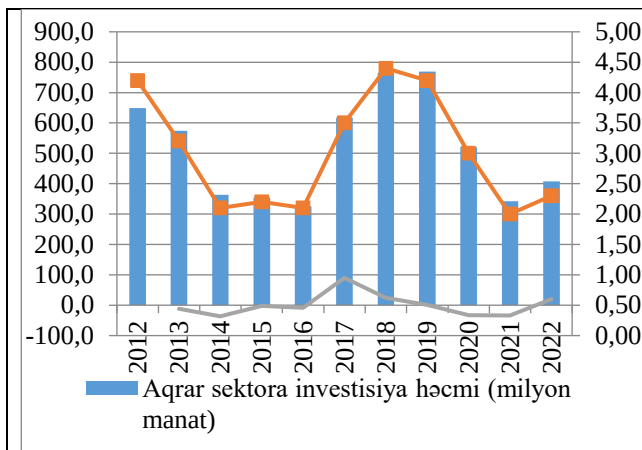
Aqrar sektorda əsas kapitalla olan qlobal investisiya qoyuluşu göstəriciləri müvafiq sektora olan fiziki investisiyaların illik həcmi əks etdirir. Qlobal miqyasda bu göstəriciyə baxdıqda görürük ki, 2012-ci ildə 476 milyard dollar təşkil etdiyi halda, 2022-ci ildə məhz artaraq 597 milyard dollara çatmışdır. Bu artım təxminən orta illik 2,3 faizlik bir artımı təşkil edir ki, bu da özlüyündə əvvəlki onillikdəki illik orta artımdan (3,9 faiz) daha aşağı göstəricidir.

Asiyada son on ildə ən yüksək orta illik artım (3,4 faiz) qeydə alınıb, belə ki, 2012 və 2022-ci illərin müqayisəsində müvafiq olaraq aqrar sektora məhz 246 və 345 milyard dollar investisiya qoyulmuşdur. Onlardan sonrakı mövqedə məhz Avropa regionu qərarlaşmışdır ki, burada da investisiya həcmi orta illik 1,4%-lik artımla 95 milyard dollar dollardan 110 milyard dollara yüksəlmişdir. Üçüncü yerdə isə 34 milyard dollardan 38 milyard dollara orta illik 1,3 %-lik artımla Afrika dayanmışdır. Okeaniya regionunda olan orta illik artım 0,8%, Amerikada isə cəmi 0,2% təşkil etmişdir.

Son illərə (2020-2022) nəzər saldıqda kənd təsərrüfatına əsas kapital qoyuluşunun dəyişməsi fərqli mənzərə ortaya çıxarır. Qlobal

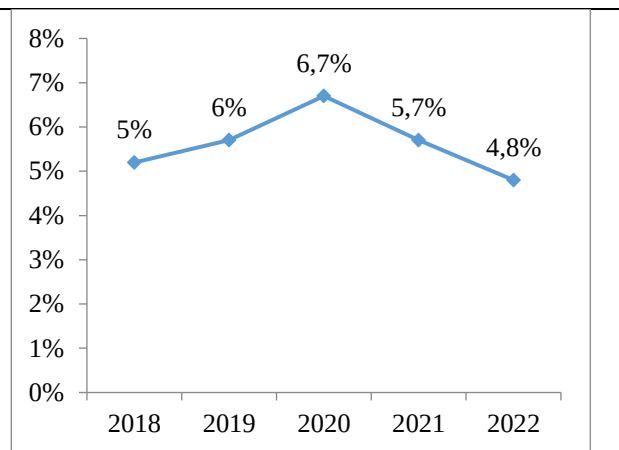
miqyasda ümumilikdə son 20 ildə orta illik artım tempi 2,9 faiz təşkil edir ki, bu da son onilliyin artım tendensiyasından yüksəkdir. Bu tendensiya Okeaniya, Avropa və Amerikanın aparıcı mövqedə dayanması ilə dəstəklənir, belə ki, burada son 20 ildə orta illik artım müvafiq olaraq 5,7%, 5,2% və 3,7% səviyyəsində qiymətləndirilmiş və bu regionlar Afrika və Asiyayı (müvafiq olaraq 2,3 faiz və 1,9 faiz) qabaqlamışdır. Bu göstəricilərin son 10 ildə aşağı olmasının əsas səbəbləri sırasında məhz COVID-19 pandemiyası ilə bağlı məhdudiyyətlər səbəbindən 2020-2021-ci illər arasında kənd təsərrüfatına olan investisiya cəlbediciliyinin aşağı düşməsinə qeyd edə bilərik.

Göründüyü kimi, Azərbaycanda aqrar sektora investisiya qoyuluşları dalğalanmalar yaşasa da, əsasən son illərdə azalma tendensiyası göstərmişdir. Bu göstərici 2012-ci ildə 648,8 milyon manat olduğu halda, 2022-ci ildə 408 milyon manata enmişdir ki, bu da 37,1 faiz azalma deməkdir. Ümumi investisiya həcmində olan payı göstəricisinə gəldikdə isə bu göstərici 2012-ci ildə 4,2 faizdən 2022-ci ildə 2,3 faizə enmişdir. Aqrar sektora investisiya göstəricisi özünün ən yüksək illik faiz artımına 2017-ci ildə (90,03 faizə) və ən aşağı illik faiz artımına isə 2014-cü ildə (-36,64 faiz) malik olmuşdur. Aqrar sektora olan investisiyaların ümumi investisiya həcmində olan payı isə özünün ən yüksək göstəricisinə 2018-ci ildə (4,4 faiz) və ən aşağı göstəricisinə isə 2021-ci ildə (2 faiz) malik olmuşdur.

Qrafik 7. Azərbaycanda aqrar sektora investisiya qoyuluşu həcmi, onun ümumi investisiya qoyuluşlarında payı və illik faiz dəyişməsi göstəriciləri.

Mənbə: [8]

Qrafik 8. Azərbaycanda aqrar sektor üzrə yaradılmış əlavə dəyər həcmi Azərbaycanın ÜDM-də olan payı, faizlə.

Mənbə: [9].

Göründüyü kimi, Azərbaycanın aqrar sektoru üzrə yaradılmış əlavə dəyər həcmi ölkəmizin ümumi ÜDM-ində olan payı göstəricisi 2022-ci ildə 4,8% təşkil etmişdir ki, bu da qlobal orta göstəricidən daha yuxarıdır. Ümumiyyətlə, son 5 illik dövr üzrə bütün illərdə ölkəmizdəki bu göstərici qlobal orta göstəricidən daha yüksək olmuşdur ki, bu da özlüyündə məhz aqrar sektorun ölkəmizdəki inkişaf səviyyəsini əks etdirir.

Nəticə

Beləliklə, aqrar sahənin inkişafında investisiyalar əhəmiyyətli rol oynayır. Araşdırdığım tendensiyalardan məlum olmuşdur ki, bu sektora qoyulan investisiyaların həcmi və payı son on illikdə həm qlobal təcrübədə və həm də Azərbaycanda əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır. Bunun əsas səbəbləri isə məhz Covid-19 pandemiyası, bununla yanaşı, Rusiya-Ukrayna müharibəsi və digər siyasi-iqtisadi proseslər fonunda beynəlxalq ticarətin zəifləməsi olmuşdur. Azərbaycanda isə aqrar sektora investisiya qoyuluşlarının zəifləməsi səbəbləri məhz yuxarıda sadalanan təyilləri ilə yanaşı həm də iqlim amili və bunun fonunda su ehtiyatlarının tükənməsinin torpağın funksionallığına və oradan əldə edilən səmərənin azalmasına səbəb olmasıdır. Bütün

bunlar bir daha aqrar sektorun inkişafı üzrə dövlət tərəfindən daha dərin və ardıcıl islahatların keçirilməsi tələbini qarşıya qoyur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. [Hacıyeva Z.E. \(2021\). Milli iqtisadiyyatda aqrar sahibkarlığın rolunun artırılması istiqamətləri. İnformasiya cəmiyyətində iqtisadiyyatın davamlı inkişaf problemləri, s.210-214.](#)
2. <https://www.statista.com/statistics/196099/total-us-gross-farm-income-since-2000/>
3. https://www.stat.gov.az/source/agriculture/az/km/001_1.xls
4. https://www.stat.gov.az/source/agriculture/az/km/001_1F.xls
5. <https://www.statista.com/outlook/io/agriculture/worldwide#revenue>
6. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?end=2022&start=2018>
7. <https://www.fao.org/faostat/en/#data/CS>
8. <https://www.stat.gov.az/source/agriculture/az/1.7.xls>
9. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?end=2022&locations=AZ&start=201>

Гадим оглы Гулиев ИБРАГИМ

Азербайджанский Государственный Экономический Университет, доцент

Аббас Эльчин оглы ГУЛИЕВ

Университет Азербайджан, магистр

АНАЛИЗ НАПРАВЛЕНИЙ И ТЕНДЕНЦИЙ ИНВЕСТИКОВАНИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА

Резюме

Несмотря на то, что инвестирование в аграрный сектор является более рискованным, чем в другие отрасли, оно также является достаточно важным. Зависимость от природно-климатических условий снижает инвестиционную привлекательность, увеличивая риск отрасли. Тем не менее, отсутствие материально-технического обеспечения разработки месторождения представляет угрозу продовольственной безопасности страны из-за низкой продуктивности сельскохозяйственного производства. Поэтому повышение инвестиционной привлекательности отрасли является задачей, которая всегда актуальна.

В представленной статье на основе применения методов статистического анализа исследованы тенденции инвестиций в аграрный сектор.

Ключевые слова: *инвестиции, доход, рынок, производительность, эффективность, инновации.*

Ibrahim Gadim GULIYEV

Azerbaijan State Economic University, associate professor

Abbas Elchin GULIYEV

Azerbaijan University, graduate student

ANALYSIS OF INVESTMENT DIRECTIONS AND TRENDS OF THE AGRICULTURAL SECTOR

Summary

Despite the fact that investing in the agricultural sector is more risky than other sectors, it is also quite important. Dependence on natural-climatic conditions reduces investment attractiveness by increasing the risk of the sector. Nevertheless, the lack of material and technical support for the development of the field poses a threat to the country's food security due to the low productivity of agricultural production. Therefore, increasing the investment attractiveness of the field is a task that is always relevant.

In the presented article, trends in investment in the agricultural sector were investigated based on the application of statistical analysis methods.

Keywords: *investment, income, market, productivity, efficiency, innovation.*

Daxil olub: 12.12.2023